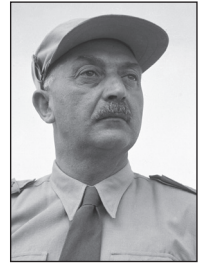

70 שנה למערכות

אלוף איתן אבישר (1892-1964)

היסטוריון צבאי, סגן ראש המפקדה הארצית של ההגנה והנשיא הראשון של בית הדין לערעורים בצה"ל

מערכות ק"ג, אוקטובר 1956

היסטוריה של המלחמות – על שום מה?

בתמורות הזמנים נשתנו שינוי מהותי. ניתן אף לכרוך אהרדי את שתי הצורות של ההתבוננות גם יחד. אולם תמיד ייטה המתבונן, בהתאם לגרעין המרכזי שבנטייתו שלו, להדגיש יותר את האחת או את האחרת מבין שתי מגמות אלו.

במקרה האחד נראית ההיסטוריה הצבאית כאותו מחזה המורכב מכך וכך "מערכות" שונות, ואילו במקרה האחר תיראה היא כנהר הזורם בזרם לא נפסק, שבו גלים אחר גלים – הבאים מאותם מעיינות עצמם – זורמים לקראת מטרות דומות. מדובר במחזה שבו שולטים בלב האדם ומטרידים אותו אותם היצרים ואותם הצרכים ושבו חוזרים ונשנים בלי הפסק הן המשגה והן שכר הכישלון שבצידו.

איש המדע מחפש בלימוד הצבאי ההיסטורי את חקר התופעות, שיהיה נאמן לאמת, ואילו החייל שואף ליישום תועלת של לימוד זה. אולם גם יישום תועלת או לימוד הלקח מתוך ההיסטוריה הצבאית – תנאי קודם להם הינו ההתמכרות להבהרת העובדות של התרחשות המאורעות, כי תמיד תבוא תחילה הבהרת קשרי הגומלין העובדתיים בין תופעה לתופעה ובין מאורע למאורע, ורק לאחר זאת יכול לבוא ניצול הלקח. המנסה להסיק דרכי יישום תועלת ממאורעות ומתהליכים אשר לא עובדו או הובהרו באורח היסטורי – סופו שיוליך לקראת מסקנות מטעות – בין שמדובר בעצמות אופרטיביות טקטיות ובין באלו שבתחום הטכניקה הצבאית.

היסטוריה צבאית – מדע הלומד מניסיון הינו
ייתכן מאוד כי אין לך שום תחום אחר של מדע ההיסטוריה אשר בו לימוד הלקח מתוך ההיסטוריה הגיע לידי חשיבות כה רבה כאשר בתחום ההיסטוריה הצבאית. במהלך המאה ה-19 הפכה היא על

שעה שבאים לדון בערכה ובתועלתה של ההיסטוריה הצבאית, אומרים אנשי האסכולה האחת: "בהיסטוריה הצבאית טמונה האפשרות היחידה להעלות יסודות שעליהם יושבת המושג על כך כיצד עשויה להתפתח מלחמה ממלחמות העתיד – אותו מושג שממנו נובעות מסקנות לגבי הכנתה, תכנונה ועד למידה ידועה אף לגבי ניהולה". ועל כן אינם חדלים להדגיש את החשיבות הנובעת לחקר ההיסטוריה הצבאית לגבי אנשי צבא בתפקידים מכוונים. לעומת זאת, אלה האוחזים בדעה מנוגדת בתכלית שוללים כליל את ערכם לאיש הצבא של מחקרים ושל לימודים צבאיים היסטוריים, ואת דעתם זו מבססים הם בראש ובראשונה על התפתחות הטכניקה, אשר במידה כזאת הכניסה מהפכה בלוחמה בכללה, שאין עוד להבחין כלל בקשר מהותי כלשהו בין העבר וההווה ואפילו לא בין מלחמות העולם שמאחורינו לבין מלחמות בעתיד. על כן, אומרים הם, אין בלימוד ההיסטוריה הצבאית כדי להעניק לנו מושג על כך כיצד עשויה להתפתח מלחמה עתידה, ואף לא כדי לרמוז לנו רמזים בעניין הכנתה, תכנונה וניהולה. יכולים אומנם אנשי מדע המעוניינים בכך, חוקרים ואנשים אחרים – ואף אנשי צבא – לעסוק בהיסטוריה הצבאית, כשם שהם עוסקים בשטחיה האחרים של ההיסטוריה, אך לא תהיה נודעת לכך חשיבות מיוחדת לגבי אנשי הצבא שביניהם, בתור שכאלה.

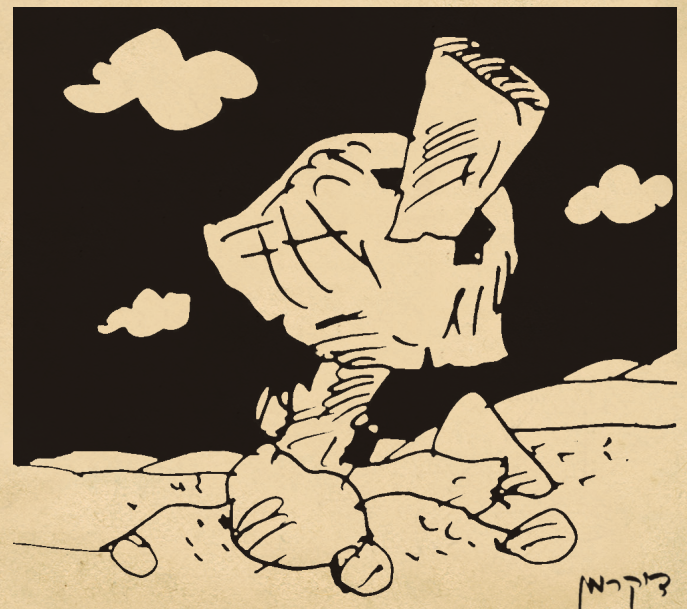
איש המדע ואיש הצבא

בהיסטוריה הצבאית עוסקים בשתי דרכים שונות: או שבוחנים את לקחי העבר בעין חוקרת על מנת להעלות מתוכם את אותם הכוחות המניעים אשר אף כיום נשארו דומים או אף זהים לאלה שבעבר, או שמנסים לגלות באנשים ובעניינים אותם צדדים אשר

כן לאחד מנושאי ההוראה החשובים ביותר בהכשרת קציני המטה הכללי, ועל ערכה זה שמרה היא עד לזמננו שלנו.

מעניין מאוד לקבוע את העובדה כי בארגונים הצבאיים המכריעים של הזמן הנוכחי - דהיינו בצבאות המעצמות הגדולות של המערב ושל המזרח - פוחתת והולכת הדעה השלילית לגבי ערכם של מחקרים ושל לימודים צבאיים-היסטוריים, בעוד שבצבאות קטנים בולטים יותר גילויי נטייה זו. דווקא בצבאות אלה מתחזקת לעיתים יותר התפיסה כי לימוד ההיסטוריה הצבאית אין לו חשיבות רבה לגבי חינוך איש הצבא לקראת כושר וחריצות במלחמה, ועל כן אפשר להזניחו. השפעה מכרעת נודעת כאן ודאי לעובדה כי בארגונים צבאיים קטנים יותר אלה מצומצמות יותר האפשרויות האישיות הן ללימוד כזה והן לשימוש קונקרטי בו מכפי שהינן בצבאות הגדולים, ועל התעסקות באופן בלתי מושלם בעניין זה נוטים אזי בעלי הדבר להעדיף ויתור על התעסקות בו בכלל.

אכן, הבא לבחון את הדברים לא בחינה שטחית בלבד, מתברר לו עד מהרה כי ההיסטוריה הצבאית לא זו בלבד שהיא נוגעת בבעיות אנושיות שברמה הגבוהה ביותר, אלא היא אף מעורה בשכבות העמוקות ביותר של ההווה האנושית. כי אין לך תחום במחשבת האדם אשר זר לה, וכי קשורה היא קשר הדוק בכל דבר ודבר שבפועלו של אדם ובגודלת אדם. אם כך נתבונן בה, כי אז נמצא, למשל, כי האסטרטגיה והטקטיקה אינן אלא יישומה של תבונת אדם נכוחה כלפי אותו אוצר ידיעות הטמון בניסיונה של ההיסטוריה הצבאית. כי עקרונותיהן הכלליים של הטקטיקה ושל האסטרטגיה מתמידים ואינם משתנים; רק צורותיהן משתנות מתקופה לתקופה בהתאם לטיב האמצעים הטכניים שבהם משתמשים באותה תקופה.

כיום נתון העולם בתהליך של תמורה טכנית החורשת חריש עמוק, ותמורה זו מכניסה מהפכה במקצוע הצבאי ממש כבכל שאר שלוחותיה של התרבות האנושית, בלי שניתן יהיה כיום לראות כבר את סיומה של אותה התגעשות טכנית אדירה. בתוך מהפכה זו מוסיף להתקיים - כקוטב יציב בין גילויי התמורה הנמהרת - גורם אחד בלבד: האדם על כוחות הרוח והגוף שלו, אשר זה אלפי שנים לא נשתנה ביסודו ואשר בכל שלבי התפתחותו ההיסטורית נשאר בקוויו הכלליים יצור חי בעל אותה אופי עצמו. הקשת ונושא החרב של מצרים העתיקה, נושא החנית ואיש הקלע האשורי, איש המלחמה הפרסי, ההופליט היווני, הלגיונר הרומאי, הלוחם הגרמני הקדום במערך "ראש חזיר הבר" המהודק, החוגר הרגלי מצבא קרל הגדול, אביר מנוסעי הצלב, קלגס מקלגסיו של ג'ינגיס חאן, הלנדסקנכט שבשחר הזמן החדש ואיש הרגלים של ימינו - לכל אלה כמעט אותם ממדי מוח בדיוק, אותם שרירי לב, אותה פקעת עצבים על כל התופעות הפיזיולוגיות והפסיכולוגיות הדומות לנובעות ממכלול נתונים זה. את האיש הזה, איש המלחמה על פני הדרורות, יש להכיר באמצעות המחקר הצבאי ההיסטורי - אותו ואת היחס שבינו לבין הנשק אשר עליו להפעילו, החל מן האבן שידו הרימה וגמור בכלי זין אטומיים. ניתן אפוא לחשוב כי אותה תפיסה הסוברת כי לרגל ההתפתחות הטכנית ניתן לוותר על החקר ההיסטורי הצבאי תגלה בפני בחינה מחמירה יותר כעומדת על כרעי תרנגולת בלבד.

הערך התועלתי שבהיסטוריה הצבאית

הערך התועלתי הבלתי אמצעי של לימודים ושל מחקרים צבאיים-היסטוריים מתבטא באימון חד וחרוף של הרוח, בטיפוח הדמיון והיכולת להעלות בעיני רוחך מצבים ומושגים צבאיים, במשמעת מחשבה ובתרגילי מחשבה, בפילוס נתיבי חשיבה המוליכים לקראת עיצוב החלטות צבאיות, ביכולת להפריד בין העיקר לטפל, ובעזרת כל אלה - בסלילת דרך להחלטת מפקדים אינטואיטיבית.

רק לימוד ואימון יסודיים יש בהם כדי לאפשר למוחו של אדם להבשיל לקראת יכולת קבלת החלטות קובעות, ורק הם המכניסים מראש - אף בתחום של התת-הכרה - אותם כוחות אשר הקנו בשעתם יכולת כה חיונית לאלה מן המצביאים אשר החשיבו והוקירו את לימוד ההיסטוריה הצבאית: הלא היא היכולת לתפוס, כמעט כמתוך השראה, את ההחלטות ההולמות את המסיבות המסוימות של הרגע, של המקום ושל הכוחות. דמיונם של אלה ויכולתם להעלות בפני עיני רוחם מצבים קיימים ואפשריים - תכונות אשר גורו וטופחו בהם באמצעות החקר בהיסטוריה הצבאית - הם שאיפשרו להללו לתפוס ולהשיג במחשבתם את המצב הנתון מהר יותר, באופן קולע יותר, וביתר נאמנות לתכלית מכפי שעשוי היה הדבר להתרחש אצל אנשים שמחשבתם לא

אומנה לכך. על כן חשוב ביותר הוא כי בשלב מסוים של אימון המחשבה תושג - באמצעות מחקרים צבאיים-היסטוריים שיטתיים ורצופים - השפעה גם על התת-הכרה של המתחנך.

דעות והערכות על ההיסטוריה הצבאית

העובדה עומדת בעינה כי כל המצביאים ברוכי ההצלחה ועוזריהם וכן בני סמכא צבאיים אחרים תמיד הצביעו הצבע וחזור - ובדגש חזק - על ערכו של לימוד ההיסטוריה הצבאית והציגוהו כדבר אשר אי-אפשר בלעדיו לאנשי צבא, לצועדים בראש ולמכווני דרך. קלאוזוביץ, אשר חדר עמוקות - הרחק אל מעבר לאופק תקופתו - אל תוך מהות חזיון המלחמה, אומר בעניין זה: "ההיסטוריה הצבאית היא הפותחת בפנינו את הספר הגדול למען נתבונן בו התבוננות מתוך הבנה" - הערכה אשר אחד ממפרשיה החדשים ביותר של קלאוזוביץ ביטא אותה אחרת במילים דלהן: "הלומד היסטוריה צבאית בימי שלום - עיניו נפקחות בשעת מלחמה". פרידריך השני מלך פרוסיה עסק בהתמכרות במשך כל חייו בלימוד ההיסטוריה הצבאית. והוא עצמו הודה כי קבלת החלטות קובעות עלתה לו בנקל יותר ככל שיכול היה לחדור עמוקות יותר לחקר ההיסטוריה הצבאית, דבר אשר ממילא סייע לו להרבות בהצלחותיו הצבאיות.

נפוליאון, אשר ודאי שטרם נמצא מי שישווה לו ברמתו הצבאית, למד וחקר מבלי הרפות בספרות הצבאית, נהג להעתיק קטעי דברים ומחשבות והסיק מכל אלה מסקנות לקח מעשיות. תמיד הצביע הוא על ערך ההיסטוריה הצבאית. אמרתו הנודעת ביותר בעניין זה אומרת: "נהלו מלחמות תנופה כאלכסנדר, חניבעל, גוסטב אדולף, הנסיך אויגן ופרידריקוס¹. קראו וחזרו וקראו את תולדות 83 מסעי המלחמה שלהם. עצבו עצמכם לפי המופת שלהם. רוחכם אשר הושרתה על ידי אלה תביאכם לידי התרחקות מאותן דרכים הסותרות את מורשתם של אישים גדולים אלה. זהו האמצעי היחיד להיות למצביא גדול ולהשיג בהשגתכם את סודות אמנות המלחמה".

הארכידוכס קרל², יריבו הגדול של נפוליאון, ראה את ההיסטוריה הצבאית כטובה שבמורות לאנשי צבא שבעמדות אחריות. והוא מעיר בכתביו: "בקשת נתיבים במדע וניסיון מדעי הם המעצבים את המצביא. ומדובר לא רק בניסיוןך שלך בלבד - כי אילו חיי אדם הינם עשירי מעש די הצורך בשביל שיהיה בהם כדי לספק ניסיון זה במלוא המידה? ולמי הייתה ההתנסות באומנות הקשה של המצביא בטרם הגיע למעמד נישא זה? - אלא מדובר אף בהעשרת ידיעתך שלך על ידי ניסיון הזולת ובשימוש ראוי בחקר

שחקרו קודמין בעלילות העבר על ידי שתיזקק להשוואות אל מעשי מלחמה מהוללים ואל מאורעות עתירי תוצאות מאוצר ההיסטוריה הצבאית".

לידל הארט וקוננהאוזן³ מעלים בכתביהם שוב ושוב על נס את ערכה של ההיסטוריה הצבאית, אשר אותה רואים הם כדבר שאי אפשר בלעדיו בהכנת מלחמות ובניהולן וכאחד האמצעים המעולים ביותר לעורר אותה השראה מרוממת ואותה שאיפה לגדולות מוצדקת אשר בלעדיהן לא תוכל השלהבת המקננת במצביא להבקיע לעצמה דרך אל מעשים הראויים להיזכר בהיסטוריה.

פ' האניג⁴ אחד ההיסטוריונים הצבאיים רבי הערך, אשר בשאיפתו הקנאית כמעט לגילוי טעויות וחסרונות השפיע השפעה מחדשת ופותרת אופקים, כותב: "אותם אישים העשויים להיקרא למילוי תפקידים של הנהגה גבוהה באחת ממלחמות העתיד - מחובתם היא להכין עצמם למילוי תעודתם רבת האחריות על ידי עיסוק יסודי בהיסטוריה הצבאית. לולא עשו כן, כי אז היו נוהגים בחוסר מצפון".

גנרל פלדמרשל הרוזן שליפן⁵ בנאומו בחגיגת מאה השנים של אקדמיית המלחמה הפרוסית (ב-15 באוקטובר 1910) אמר: "לפני כל אחד השואף להיות למצביא מונח ספר הנושא את הכתובת 'היסטוריה של מלחמות'. מודה אני בכך כי הקריאה בו לא תמיד מגרה הינה. המעיין בו חייב לעשות דרכו בתוך המון מעשים משניים חסרי תבלין. אולם מאחורי כל אלה מגיעים בכל זאת אל גופי העובדות - תכופות עובדות עתירות חוויות - ועל קרקע זו מגלים אזי את התודעה: כיצד הכול בא ונהיה, כיצד הכול מוכרח היה לכוא - וכיצד עוד יבוא שוב".

והוא, שליפן, גם הוריש לנו דוגמה קלסית לניצול התועלת של מחקרים צבאיים-היסטוריים. בספרו "קנה" ניסה הוא, בקווים ששירטטם מעשה אמון, לגבש באמצעות מחקר צבאי-היסטורי בדמות עיקר מנחה יליד ניסיון את אחת מבעיות היסוד של אמנות המלחמה - הלא היא בעיית השמדתו השלמה של צבא אויב. והוא ניסה להסיק מכך את המסקנות לגבי ניהול מלחמה בזמננו שלנו. תפיסתו זו היא אשר שימשה בסיס ומסד לתוכנית שליפן⁶ הנודעת, שכוונתה על שמו במלחמת העולם הראשונה, וכן ל"מערכות" הקלחת⁷ של מלחמת העולם השנייה, הגם שבמחקריו הכניס הוא בתור נושא לבחינה ולניתוח מערכה אשר התנהלה לפני יותר מ-2,100 שנה (מערכת קנה, שנת 216 לפני הספירה).

סיכום

אשר נאמר כאן עד כה דומה כי יש בו כדי להשמיט את הקרקע מתחת לכל עמדה המפחיתה בערכם של מחקרים צבאיים-היסטוריים. ככל לימוד ומחקר, כן מרבה גם לימוד ההיסטוריה

הצבאית דעת. אומנם בין דעת ליכולת ודאי שמפריד עדיין מרחק מסוים, אך מכל מקום קטן הוא מן המרחק שבין אי-דעת ליכולת. כל מי שחייל הינו - בין שיהיה מצביא, קצין, מש"ק או טוראי פשוט, בין שהוא לחם במלחמה או בין שרק התכונן לקראת קרב אפשרי, בין שהוא אחד המצווים או אחד המציייתים - הריהו נמצא צועד באותה שרשרת לוחמים שאין להקיפה בעין, המשתרעת על פני אלפים בשנים. יכול הוא לשוח עם כל חיילי העבר, ההווה והעתיד כעם חברים לגורל, אשר שותף הוא למנת חלקם ואשר ההיסטוריה הצבאית מקשרת בינם לבינו.

הערות

1. אויגן, נסיך לבית סבויה, מטובי המצביאים האוסטרים בראשית המאה הי"ח; גוסטב אדולף, מלך שוודיה ומגדולי מצביאי בראשית המאה הי"ז; פרידריקוס הוא פרידריך השני מלך פרוסיה, הנחשב לגדול המצביאים של אמצע המאה הי"ח.
2. מצביא אוסטרי שנחשב על ידי נפוליון לאחד מיריביו המסוכנים.
3. איש צבא וסופר גרמני שהיה ידוע בייחוד בכתביו התיאורטיים בשנות ה-20 וה-30 של המאה הנוכחית (המאה ה-20).
4. פ' האניג - מרצה בשעתו באקדמיה הצבאית ובאקדמיה הצבאית הטכנית שבברלין. כתב רבות לניתוח לקחה של המלחמה הפרנקו-פרוסית (1870-1871).
5. שליפן - ראש המטה הכללי הגרמני (1891-1905) ומעצב תוכנית שליפן למלחמה נגד צרפת.
6. בתכנונו כראש המטה הגרמני הפרוסי את המלחמה לשתי חזיתות (כלפי רוסיה ממזרח, וצרפת ואולי בריטניה ממערב בזמן ובעונה אחת), שבה הייתה גרמניה נדרשת להכריע הכרעה מהירה באחת מהן, בחר שליפן בניסיון להכרעה במערב. תוכניתו המבצעית הייתה מבוססת על חדירה דרך בלגיה על ידי כנף הימין הגרמני והתקדמות מהירה לאורך קשת צפון-מערב-מערב, דרום-מערב-דרום "כשהחייל הגרמני הימני ביותר צריך לשפשף בשרוול ימינו את תחום התעלה האנגלית" באופן שלאחר התקדמות ב"שלושת רבעי עיגול" זו ילחץ הימין הגרמני את צבא היריב אל ה"קיר" שאותו מהווים הגייסות הגרמניים המוצבים במערך המבצעי שלאורך גבול גרמניה-צרפת. פירושו של דבר, שלעומת קנה של חניבעל נתכוון כאן שליפן להשיג את הכיתור השלם של היריב על ידי לפיתה מצד אחד בלבד - "מעשה דלת סיבוכית הסבה על צירה" - המערכת.
7. מערכת קלחת - דהיינו אותם קרבות האופייניים לאורח האופרטיבי בשנותיה הראשונות של מלחמת העולם השנייה, שלפיו היו מפרידים תחילה, על ידי מבקעים משוריינים, ריכוז כוחות ניכר של היריב מן מערכו הכללי ואחר כך משלימים את הכיתור בעורפו וניגשים להשמדתו ההדרגתית - בהקבלה חלקית מרחיקת לכת למערכת קנה בעלת הלפיתה הכפולה. דוגמאות לכך היו "מערכות" במערב פולין (קוטנו) ובשעת נסיגתו של הצבא האדום (ויאזמה-בריאנסק, קייב-פולטבה, איזיום-באונקובו). ומנגד - "מערכות" סטלינגרד, צ'רסקי - המערכת.